

УДК: 620.9(497)

Bibliid 1451-3188, 23 (2024)

Год XXIII, бр. 85, стр. 151–164

Изворни научни рад

Рад примљен 25. 1. 2024. године

Рад одобрен 9. 2. 2024. године

DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ez.2024.23.85.10

ЕНЕРГЕТСКИ РЕСУРСИ И УПРАВЉАЊЕ ЕКОНОМСКИМ РАЗВОЈЕМ ДРЖАВА БАЛКАНА

*Азра ЂАТОВИЋ, Јанко ТОДОРОВ**

Апстракт: Балканске државе у целини егзистирају са бројним енергетским ресурсима који представљају значајан сегмент њиховог друштвеног амбијента. Енергенти сваке државе у актуелном глобалном контексту представљају прворазредну основу њиховог међународног положаја. Простор тзв. Западног Балкана, у којем је перманентно присуство и надметање великих сила, објективно располаже малим капацитетима нафте и гаса као есенцијалним покретачима економског развоја. Будући да у условима светске кризе (економске и политичке) земље региона улажу респектабилна финансијска средства у сврху побољшања своје енергетске инфраструктуре, за њих је важно и да учествују у актуелним пројектима Европске уније, како би поспешиле свој привредни раст. Такође, за њих је од значаја и да проактивним мерама своје економске политике привлаче директне стране инвестиције којима могу постићи виши степен економског развоја и социјалног просперитета.

Кључне речи: Енергетски ресурси, Балкан, држава, криза, САД, Русија, ЕУ.

1) УВОД

Балкан је за Европску унију (ЕУ) и Сједињене Америчке Државе (САД) важан и интересантан из два разлога. Прво – из војно-политичких разлога као врло важан геостратегијски простор, друго – као најкраћи пут до највећих светских налазишта нафте и природног гаса. Други је више важан за ЕУ него

* Универзитет у Новом Пазару, Департман за економске и рачунарске науке. Е-mail: a.catovic@uninp.edu.rs; Факултет за пословне студије и право, Универзитет „Унион – Никола Тесла“ у Београду. Е-mail: janko.todorov@gmail.com

за САД, али за САД је важан из разлога што тај пут не води само до руских извора нафте и гаса него до извора са каспијског и кавкаског подручја и централне Азије. Ово је за САД важно јер обезбеђењем нафте и гаса са тих подручја покушава минимизирати руски утицај на Европу. Подржавајући нафтне и гасне пројекте који обезбеђују нафту и природни гас који нису са руских налазишта, САД истискује Русију са европског тржишта. Ова тржишта су иначе битна за Русију јер су европске државе највећи потрошачи њене нафте и гаса. Балкан је за Русију такође интересантно подручје из два врло важна разлога. Прво – Балкан је врло важан као транзитно подручје, као најкраћи пут за руску нафту и природни гас на европско тржиште, до лука и нафтних терминала на Медитерану а од њих за даљи западни свет. Зато руске нафтне и гасне компаније желе што више земаља Балкана да укључе у своје нафтне и гасне пројекте, који су за једне и друге од виталног значаја. Друго – после Хладног рата и распада Совјетског Савеза, Русија је изгубила некад велики утицај на Балкан. Сада жели да тај утицај врати и схватила је да ће то најлакше урадити преко нафте и природног гаса, кроз нафтне и гасне компаније. Нафтне и гасне компаније из Русије су врло брзо освојиле Балкан. За врло кратко време, у последњој деценији, руске гасне и нафтне компаније откупиле су све највеће нафтне и гасне компаније, рафинерије нафте, нафтне терминале, складишта нафте и деривата и већи део продајних објеката, или су их ставиле под свој утицај, не питајући за цену. Тако се дошло до тога да су све земље Балкана потпале под енергетски утицај Русије кроз њихове нафтне и гасне компаније. Енергетска безбедност земаља Балкана зависи од Русије од руског гаса и нафте. Нема земље на Балкану која бар 50% својих енергетских потреба не обезбеђује из Русије, неке и 100%, неке преко 80%. Зато је Балкан за Русију битан и као тржиште и потрошач руске нафте и гаса.¹

2) ЕНЕРГЕТСКИ РЕСУРСИ НА БАЛКАНУ

Балканске земље се не могу похвалити богатством енергетских извора. Нафта и резерве природног гаса се веома ретко могу пронаћи у балканским земљама, тако да се потреба за овим енергентима углавном покрива увозом. Међутим, географски положај Балкана изванредан је у циљу транспорта енергетских извора из каспијског региона, Централне Азије и са Блиског истока на тржиште ЕУ.² Нафтне резерве на Балкану 2009. године износиле

¹ Бирсена Нумановић Дуљевић, Јанко Тодоров, Митар Лутовац, „Корпоративни безбедносни менаџмент и управљање кризама на Западном Балкану“, *Европско законодавство*, бр. 79/2022, стр. 233–254; Milovan Protić, *Crisis trend management in the countries of Southeast Europe with a focus on the audit and control of business entities*, CESNA B and Bulgarian Academy of Sciences, Belgrade, Sofia, 2021.

² Goran Žanko, „Globalno nadmetanje za nadzor nad crnomorsko-kaspijskoj regiji“, *Međunarodne studije*, 2015, vol. V, br. 1, str. 91–107.

су 981 милион барела, 61% ових резерви се налазио у Румунији, 20% у Албанији, 8% у Хрватској и преостали део у другим земљама региона.³ Резерве природног гаса на Балкану износе 156,1 милијарду метара кубних, од тога 40% у Румунији, 31% у Србији, 23% у Хрватској, а остатак је у другим балканским земљама. Као што се може приметити, Румунија је најбогатија земља у региону у резервама нафте и природног гаса. Са утицајем и површинском величином ове земље Румунија је земља која у региону поседује најдужу мрежу нафтовода и гасовода. У Црној Гори, Македонији и на Косову не постоје доказане резерве нафте и природног гаса, па због тога ни Косово, нити Црна Гора немају ни гасовод нити нафтовод. С друге стране, у СФРЈ коришћење природног гаса било је сведено на минимум, док се електрична енергија користила максимално, тако да у неким бившим земљама СФРЈ, као што су БиХ и Македонија, ни дан-данас нису довољно развијене мреже гасовода. Енергетска криза, која се последњих година догађала између Русије и Украјине, утицала је да многе балканске земље крену у потрагу за алтернативним изворима гаса. Осим Албаније, све земље Балкана имају повезаност са Русијом када је у питању мрежа природног гаса. На средњорочном плану, земље региона су започеле иницијативу да се споје националне гасоводне мреже, док на дугорочном плану скоро свака земља гаји наду да ће се једног дана окористити природним гасом каспијског региона, Централне Азије и Блиског истока. Енергетски сектор тзв. Западног Балкана прати европске трендове – очекује се да ће потрошња у региону такође расти, углавном због економског раста. У овом окружењу многи аспекти енергетског сектора још нису јасни. Земље региона морају да се придржавају европских услова, а у исто време, осигурају свој енергетски биланс. То би могло да се догоди само ако дође до нових инвестиција у енергетску инфраструктуру. Угаљ је врло важан енергетски ресурс за Балкан, јер га има у задовољавајућим количинама, нарочито на територији Србије. Највише има лигнита, посебно на простору Косова и Метохије. С обзиром на ниску калоричну вредност, лигнит се највише користи за производњу електричне енергије у термоелектранама. Термоенергија из угља представља тренутно најдоминантнији примарни извор електричне енергије на Западном Балкану, јер из аспекта количине енергије коју производе и операционих инкременталних трошкова производње директно утичу на формирање цене електричне енергије на регионалном тржишту електричне енергије. Тренутно стање термоелектрана у смислу екологије врло је драматично. Готово све термоелектране у региону раде на еколошки неприхватљивим основама, као и са сниженим фактором енергетске ефикасности. Тим термоелектранама је неопходна еколошка санација, тако

³ Richard R. Anderson, „Zavisnost Evrope od ruskog prirodnog gasa – perspektive i preporuke za dugoročnu strategiju“, *Vojno delo*, 2010, str. 9–81.

да ће неке од њих доживети повећање у величини, повећање енергетске ефикасности, отклањање еколошких проблема, док ће неке од њих бити угашене. Термоелектране производе око 160 ТWh електричне енергије, што представља око 60% укупне произведене електричне енергије. Балканска земља са највећим процентом произведене електричне енергије из термоелектрана је Грчка. Грчка производи чак 90% укупне производње из термоелектрана.⁴ Мађарска је следећи по реду велики произвођач електричне енергије у термоелектранама; она је прва у конверзији старих термоелектрана у термоелектране погоњене биомасом. Карактеристично за Грчку и Мађарску је њихово отворено тржиште електричне енергије, поготову у Мађарској. Отворено тржиште електричне енергије може да буде главна сила која покреће толико инвестиција у овим два земљама, у поређењу са осталима. Недавне информације су да Босна и Херцеговина лежи на нафти. Та чињеница поново је иницирала трагање за налазиштима. Истраживања показују да се велике резерве крију на подручју Мостара, Стоца, Невесиња и Гацка. Велики новац улаже се посебно у истраживање нафте и гаса. Процењује се да на тим просторима има нафте за наредних 50 година за задовољење унутрашњих потреба. Истраживања на новим локацијама почела су и у нашој земљи. Сlike нафтних поља могле би за годину дана да постану стварност и учестала слика, како у целој Босни и Херцеговини тако и у Србији. Током последње деценије прошлог века америчке и британске компаније истраживале су да ли има нафте и гаса на простору БиХ. Рат је прекинуо овај посао, али остали су резултати. На простору БиХ вођена су бројна истраживања и лоцирано је око 70 потенцијалних налазишта. У Републици Српској посебно истичу четири потенцијална налазишта, два у Посавини и по једно на подручју Лопара и Тузле. Потенцијалне резерве износе скоро 300 милиона тона, а доказане резерве на основу досадашњих истраживања су 50 милиона барела. Стручњаци кажу да је нафта на дубини од 2.000 до 6.000 метара. Према актуелној берзанској цени, та нафта вреди око тридесет милијарди долара. У БиХ озбиљно раде на наставку истраживања, за која су заинтересоване светске нафтне компаније. Нафтна индустрија Србије врши истраживања у Србији, постоје и резерве које још нису искоришћене јужно од Саве и Дунава. У Србији вађење нафтног шкриљца у рударском басену Алексинац стратешка је одлука за будућност Србије. Алексинац би задовољавао нафтне потребе Србије 10–15 одсто, чиме би се смањила њена зависност од увоза. Земље Западног Балкана сањају о нафтним богатствима. Оне гаје велике наде да ће доћи до нафтног процвата, за који кажу да би могао да донесе преко потребан прилив готовине и смањи ослањање региона на увоз. Албанија се обрадовала недавном проналажењу великих наслага у својим територијалним водама у Јадранском мору, које би

⁴ Richard R. Anderson, *op. cit.*

могле да донесу милијарду барела нафте. Због таквих најава неки сањају о новим богатствима балканских држава, које се традиционално боре са високом незапослености и ограниченим економским изгледима. Албанија је једна од неколико земаља у региону и Европи у којима су у последњем веку откривене огромне резерве нафте и природног гаса.

3) ЕНЕРГЕТСКА ПЕРСПЕКТИВА БАЛКАНА

Много стручњака из области енергетике наглашава чињеницу да грађанима у региону због недовољног улагања у енергетски сектор у наредним годинама прети мрак, а због недостатка енергије – застоји у привредном развоју.⁵ Они препоручују што хитнију изградњу нових капацитета. Према последњој студији Светске банке, један од начина да се умањи енергетска неизвесност је изградња регионалних и магистралних гасовода, као и ширење дистрибутивне мреже у земљама Западног Балкана. Енергетска безбедност у региону врло је неизвесна. Словеначка влада озбиљно разматра повећање јачине нуклеарне електране Кршко за додатних 1.000 MW, пошто овој земљи тренутно недостаје 400–500 MW нових капацитета за производњу електричне енергије. Ипак, уколико Словенија одлучи да гради нову нуклеарку мора, између осталог, да рачуна на противљење Аустрије која неће дозволити изградњу нових нуклеарних електрана у суседним земљама. Такође, и Хрватска разматра опцију изградње нуклеарне електране, јер је нуклеарна електрана нужност и то је једини начин да се енергија производи економично и еколошки прихватљиво. Цена нафте расте, залихе се смањују. Сунце, ветар и биомаса, као обновљиви извори енергије су скупи и зато је нуклеарна енергија једини прихватљиви сигурни извор енергије. Разматра се и гасификација у гасним електранама, као алтернатива поменутих нуклеаркама, као и могућност градње новог гасовода између Русије и Италије који би пролазио преко словеначке територије. Ово треба схватити као руско потврђивање главног снабдевача гаса земаља средње и југоисточне Европе. Такође, Хрватска намерава да прошири капацитет LNG терминала (за течни нафтни гас) на Крку и разговара о спајању на гасовод из Азербејџана (Јадранско-Јонски гасовод), чиме жели да се постави као енергетско средиште југоисточне Европе. Од земаља Балкана једино се Бугарска отворено изјаснила да ће наставити са изградњом нуклеарне електране „Белане“, на основу уговора закљученог са руском компанијом Атомстројекспорт 2006. године, а која би требало да задовољи њене дугорочне потребе. Македонија планира убрзану гасификацију земље и изградњу нових хидропотенцијала уз подршку Светске

⁵ Игор Баришић, Мирослав Талијан, Хатица Бериша, „Балкан изазови, ризици и претње“, *Војно дело*, 2014, бр. 2, стр. 72–92.

банке. Што се тиче Црне Горе, разматра се могућност интензивирања истраживања и инвестирања у обновљиве изворе енергије, с обзиром на то да су у тој земљи најзначајнији хидропотенцијали, биомаса и енергија сунчевог зрачења и ветра. Укупни хидроенергетски потенцијал Црне Горе износи око 11 милијарди KWh годишње, од чега је досад искоришћено 17%. Република Српска своју будућност види у великим и малим хидроцентралама, али и у термоелектрани „Станари“ коју је изградила ЕФТ из Лондона и која је почела са радом 2016. године.⁶ Енергетска заједница југоисточне Европе својим оснивањем створила је јединствено енергетско тржиште, чија површина покрива територију нешто већу од Француске, а са педесет пет милиона становника једнака је величини тржишта Италије. С обзиром на недовољно развијену инфраструктуру и прогнозиран раст потрошње свих видова енергије, а посебно електричне енергије, подручје југоисточне Европе постаје све занимљивије инвеститорима због натпросечних стопа раста. Осврнућемо се на нешто старије, али поузданије податке. Процењена вредност тржишта електричне енергије у Европи је у 2005. години износила 244,4 милијарди евра, уз прогнозиран просечан годишњи раст потрошње по стопи од 1,4%. При томе се у југоисточној Европи, према резултатима студије Светске банке, очекивало да би просечна годишња стопа раста потрошње могла износити 2,3% до 2022. године. Тренутни оперативни капацитети за производњу електричне енергије у југоисточној Европи износе око 43,9 GW, што представља нешто више од 5% укупних европских капацитета. У структури доминирају термокапацитети који користе лигнит. Посматрано по периодима, највећа инвестициона активност очекивала се у периоду од 2012. до 2022. године, када је чак четвртина свих нових капацитета у Европи била изграђена у региону југоисточне Европе. Међутим, изградња нових капацитета није могла бити једнако распоређена на читав регион, јер је у неким земљама приоритет био рехабилитација постојећих капацитета. Очекује се да Албанија остане нето увозник електричне енергије и у наредном периоду. У Босни и Херцеговини се очекује изградња 400 MW хидрокапацитета, али приоритет и даље остаје на рехабилитацији система. У Бугарској се очекује 2.400 MW нових капацитета, уз рехабилитацију постојећих. Хрватска планира изградњу 2.000 MW нових капацитета, иако временски план за реализацију још увек није донет. У Румунији се очекује рехабилитација 8.000 MW термокапацитета, док се у Србији значајнија експанзија капацитета очекује тек после 2021. године. Најзначајније питање у региону у протеклом периоду био је утицај затварања НЕ „Козлодуј“ у Бугарској на енергетску ситуацију у југоисточној Европи. Затварањем ове нуклеарне електране нестао би и значајан део

⁶ Јелена Радоман, „Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему“, *Безбедност Западног Балкана*, 2007, бр. 4.

произвођачких капацитета, што ће се негативно одразити не само на Бугарску већ и на околне земље – у виду великог притиска и могућег наглог скока цене електричне енергије. Бугарска је традиционално извозила електричну енергију у Грчку, Србију, Македонију и Румунију, подмирујући значајан део потрошње на овим тржиштима. Бугарска је тренутно највећи извозник електричне енергије на Балкану и четврти највећи извозник у Европи. У последњих неколико година на целој територији Западног Балкана евидентна су инвестициона улагања у развој и модернизацију енергетских постројења и инфраструктуре, што говори о важности енергије као стратешки важног производа. У развој енергетске инфраструктуре у Србији до 2020. године планирана улагања износила су око 10,5 милијарди евра, а у региону су биле предвиђене инвестиције и до 240 милијарди евра. Регионални институт за енергетику урадио је студију о развоју регионалног енергетског тржишта. У овом сектору велика је зависност земаља региона од увозне нафте и гаса. Сматра се отуд да је неопходно енергетско повезивање, као неопходан предуслов за енергетску транзицију на Западном Балкану.⁷ Региону је потребно више гасовода и нафтовода због енергетске сигурности, а повезивање у електроенергетици постаће један од примарних циљева. Највећи изазови са којима се суочавају земље југоисточне Европе су: велика зависност од увоза нафте и гаса, низак ниво диверзификације извора енергије и недовољна производња енергије из обновљивих извора. У појединим земљама производња струје из обновљивих извора је повећана, али то треба да следе и друге земље. У региону је смањена потрошња угља, уз константно повећање потрошње нафте, а скок цене овог енергента све више ће утицати на укупну привреду балканских земаља. Стога је јачање енергетске инфраструктуре и повезивање једно од решења за добро снабдевање енергијом. Улагања у Србију обухватиће изградњу гасне инфраструктуре, модернизацију рафинерија, изградњу електрана за произвођу струје, као и улагања од око 600 милиона евра у обновљиве изворе енергије. Од планираних 240 милијарди евра, колико је потребно да се уложи у енергетски сектор региона, планирано је да се уложи око 55 милијарди евра у нафтни сектор, око 90 милијарди у област електроенергетике, 24 милијарде у области гаса и око 20 милијарди у обновљиве изворе. Европска перспектива земаља Балкана главни је фактор

⁷ Нарочито на томе инсистира ЕУ сматрајући да је рат у Украјини шанса за убрзавање енергетске транзиције и декарбонизације на читавом континенту, али да је, пре свега, прилика да се европске државе дистанцирају од Русије и зависности од енергената који стижу из ове земље, пре свега од гаса, и то у потпуности до 2027. године (програм Европске комисије *REPowerEU*). У ту сврху намењени су и фондови који би требало да обезбеде изградњу неопходне инфраструктуре у наведеном периоду. Видети: *REPowerEU at a glance*, European Commission. Интернет: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, 2.1.2024.

развоја њиховог енергетског сектора. Регион се налази на средини траса које повезују снабдеваче енергијом (Русију, земље Кавказа и Блиски исток) са великим потрошачима енергије централне и западне Европе. У исто време, сам регион повећава потрошњу енергије. Енергетска „раскрсница“ може много користити земљама југоисточне Европе, у смислу нових инвестиција у енергетске капацитете и енергетску инфраструктуру.

4) УПРАВЉАЊЕ ЕКОНОМСКИМ РАЗВОЈЕМ ДРЖАВА

Велике силе и кључне земље ЕУ веома су заинтересоване за контролу енергетских токова на простору Западног Балкана. Тај простор покрива пре свега Србију, Босну и Херцеговину, Северну Македонију, Албанију и Црну Гору. Њихова позиционираност производи евидентне и директне реперкусије на економско стање и развој ових земаља. Тако, примера ради, енергетска политика Руске Федерације, која је садржана у Стратегији енергетике за период до 2020. године, заснива се на утилитарном концепту који би требало остварити кроз продају руских енергената. У том смислу Енергетска стратегија истиче неколико главних приоритета: повећање енергетске ефикасности, смањење утицаја на животну средину и одрживи развој и развој енергетике и технолошког развоја, као и побољшање ефикасности и конкурентности. Руска Федерација представља једну од две светске енергетске суперсиле, јер поседује највеће познате резерве природног гаса од свих држава у свету за наредних 50 година. Она поседује резерве угља по величини друге у свету. Према нафтним резервама Руска Федерација је осма у свету, а по производњи електричне енергије четврта после САД, Кине и Јапана. Русија извози дневно око 7 милиона барела нафте, а цео Блиски исток, поређења ради, извози 20 милиона барела дневно. Највећи је снабдевач ЕУ природним гасом.⁸ Алтернативне, обновљиве изворе енергије у Русији већином представља хидроенергија. Геотермална енергија, која се користи за грејање и производњу електричне енергије у неким деловима северног Кавказа и Далеком истоку, јесте најразвијенији алтернативни извор енергије у Русији. Од необновљивих извора енергије у Русији најзаступљенији је природни гас. У последњих неколико година та држава је сектор природног гаса идентификовала као сектор од стратешког значаја и виталног националног интереса. Учешће природног гаса као основног енергента је изузетно високо у односу на остатак света. Капацитети природног гаса, углавном су под монополом компаније Газпром, која производи 94% природног гаса руске производње. У глобалном контексту Газпром има 25% одсто познатих светских резерви гаса и производи око 16% глобалне производње. Русија је 2006. године била највећи светски произвођач природног

⁸ Милан Симурдић, „Руска енергетска политика и Балкан, Енергија у Југоисточној Европи“, Шести извештај у оквиру пројекта: *Праћење руско-српских односа*, ISAC, 2009, стр. 1–6.

гаса са 22,0% светске производње и највећи извозник са 22,9% глобалног извоза природног гаса.⁹ Главна извозна тржишта руског природног гаса су Европска унија и ЗНД. Русија снабдева четвртину европске потрошње гаса, углавном преко транзита кроз Украјину (Сојуз, Братство) и Белорусију (Јамал-Европа гасовод). Главни увозници су Немачка, као и Украјина, Белорусија, Италија, Турска, Француска и Мађарска. Русија је највећи произвођач нафте у не-ОПЕЦ земљама, и други по величини у свету после Саудијске Арабије. Русија је 2006. године, остварила 12,1% глобалне производње нафте и 11,6% глобалног извоза нафте. Русија је, такође, главна транзитна земља за нафту из Казахстана. Русија је вршила истраживања испод арктичког леда, јер се сматра да испод њега постоје резерве од 10 билиона тона нафте и гаса, и Комисији УН за границе поднела је захтев за померање својих граница изван претходних 200 миља зоне унутар арктичког руског сектора (20. децембра 2001. године).¹⁰ Русија је са 157 милијарди тона резерви угља друга на свету. Руске резерве угља су широко децентрализоване. Главно лежиште каменог угља налази се у Пекхора и Кузњец басену. Канц-Акхинц басен садржи велике наслаге мрког угља, Сибирска Лена и Тунгуска котлина чине углавном неистражене ресурсе. Русија поседује највеће резерве уљних шкриљаца у Европи, резерве износе 35,47 милијарди тона нафтних шкриљаца. Више од 80% резерви уљних шкриљаца су идентификовани. Уранијумова истраживања и развој активности су углавном концентрисана на три локације источно од Урала. Русија је четврта по производњи уранијума, производи 8,2% глобалне производње. Она је у свету четврти по величини произвођач електричне енергије после САД, Кине и Јапана. Око 63% електричне енергије потиче из термоелектрана, 21% добија се из хидроенергије и 16% долази из нуклеарних реактора. Русија извози струју у ЗНД земље – Летонију, Литванију, Кину, Пољску, Турску и Финску. Док је производња и продаја отворена за конкуренцију, пренос и дистрибуција су под државном контролом. У погледу структуре руске енергетске потрошње, домаћа производња у великој мери превазилази домаће потребе, због чега је Русија водећи светски нето извозник енергије.¹¹ Статус Русије као енергетске суперсиле постала је врућа тема у ЕУ. Претежно велике резерве природног гаса помогле су јој да ту титулу добије без много расправе. Русију су оптужили да употребљава своје природне ресурсе као инструменте политике.¹² С друге стране, руски званичници желе да подсети своје западне партнере да чак и на врхунцу Хладног рата Совјетски Савез никада није прекинуо снабдевање Запада

⁹ Драган Петровић, *Русија на почетку 21. века*, Прометеј, Нови Сад, 2007.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Милан Симурдић, *op. cit.*

¹² Кристијан Клотин, Џефри Пајпер, „Енергетски дијалог Русија–ЕУ“, у: Бариш, К. (Ур.), *Цевоводи, политика и моћ – Будућност енергетских односа ЕУ–Русија*, Центар за европску реформу, Београд, 2009.

енергијом. Енергетска политика САД је утврђена савезним, државним и локалним правним актима која се баве питањима енергетске производње, дистрибуције и потрошње. Три енергетске политике у форми Закона усвојене су 1992, 2005, и 2007. године, које обухватају многе одредбе за очување енергије и енергетски развој, са донацијама и пореским подстицајима за обновљиве и необновљиве енергије. Угаљ је обезбедио највећи део енергетских потреба САД у 20. веку. Убрзо је примат угља преузела нафта. До 1950. године потрошња нафте премашила је потрошњу угља. Угаљ је и даље далеко јефтинији од нафте. Највећа употреба нафте је дошла са развојем аутомобила. Резерве нафте САД и производња повећавани су до 1970. године, а затим су почели да опадају. До 2005. године увоз је био двоструко већи од производње. Обиље нафте у Калифорнији, Тексасу, Оклахоми, као и у Канади и Мексику, у комбинацији са ниским трошковима, лакоћом транспорта и употребом мотора са унутрашњим сагоревањем, довели су до повећане потрошње нафте. Потребе за нафтом у Америци нагло су расле. Зато је увоз нафте нагло повећан, америчка спољна политика је неминовно увучена на Блиски исток где се налазе огромне резерве фосилних горива које су јој потребне за даљи одрживи економски развој. Понесене поуком из нафтне кризе 1973. године, савезним енергетским законом из 1978. године уведене су обавезне стратешке нафтне резерве, дат је већи значај алтернативним изворима енергије и предузете су мере за планирање снабдевања енергијом из више разноврсних и међусобно независних извора. У САД на разноврзне начине покушавају наћи решење за смањење потрошње енергије јер због економског развоја, повећања стандарда живота, потрошња из године у годину расте, а свесни су да је енергија из фосилних горива енергија из ограничених ресурса који се све више троше, а залихе су све мање. Такође су свесни шта се може догодити када дође до наглог пада производње фосилних горива, а у међувремену се не нађу задовољавајућа алтернативна решења. Због напред наведеног, у САД се предлажу решења којим би се смањила употреба аутомобила на фосилна горива, односно повећање употребе аутомобила на електрични погон, да се 20% енергије добије од биогорива и 20% од сунчеве енергије. У САД се предузимају мере за повећање ефикасности коришћења енергије и смањења потрошње. Зато се из буџета из године у годину све више издваја новца за истраживање и развој везаних за обновљиву енергију. САД су енергетски зависне од увоза и зато су принуђене да кроз своју енергетску политику изнађу најбоља решења за поуздано и безбедно снабдевање енергијом, да смање своју енергетску зависност од увоза, односно да повећају своју енергетску безбедност посебно по питању снабдевања нафтом и природним гасом. ЕУ мора решити важне изазове, као што су све већа зависност од увоза енергената, која доводи до непрекидног раста енергетских трошкова. Као одговор на те изазове, ЕУ је покушала да реши доносећи Акциони план за Енергетску политику за Европу (ЕПЕ) 2007. године. Кроз Акциони план закључено је да се мора тежити: већој сигурности снабдевања; осигурању

конкурентности европских привреда и доступности приступачне енергије и промовисању одрживости животне средине и борби против климатских промена. Пораст енергетске ефикасности и коришћење обновљивих извора ће повећати безбедност снабдевања енергијом узрокујући пад предвиђене потрошње, одржавајући цене стабилним (већа доступност и мања потражња) и смањујући емисије штетних гасова. Европске енергетске политике чврсто ће обавезати ЕУ на ниској потрошњи, економији заснованој на сигурнијој, више конкурентној и одрживој енергији. Приоритетни циљеви енергетике подразумевају обезбеђивање несметаног функционисања унутрашњег тржишта енергије, сигурност снабдевања, смањење емисије штетних гасова услед производње или потрошње енергије и способности ЕУ да има јединствен став на међународној сцени. Документ „Енергетска политика за Европу“, коју је донео Европски парламент још 10. јануара 2007. године, стратешки је преглед европске енергетске ситуације и представља комплетан сет европских мера енергетске политике. Европска енергетска политика призната је као најефикаснији одговор на енергетске изазове, са којим се суочавају све државе чланице. Јединствено енергетско тржиште ЕУ требало би да осигура да потрошачи имају прилику да бирају добављача са фер и конкурентним ценама. Ипак, како се истиче у Информацији о изгледима унутрашњег енергетског тржишта и строге конкуренције у сектору гаса и електричне енергије, постоје препреке које спречавају да привреда и европски потрошачи у потпуности искористе предности отварања гасног и тржишта електричне енергије. Обезбеђивање ефективног унутрашњег енергетског тржишта било би од кључног значаја. Један од циљева енергетске политике ЕУ је и стварање конкурентног тржишта. Унутрашње енергетско тржиште у суштини зависи од прекограничне трговине енергијом. Међутим, таква трговина је често тешка због диспаритета између националних техничких стандарда и разлика у капацитетима мреже. Циљ ЕУ је стварање јединствене европске енергетске мреже. Планом Приоритет Интерконекција истиче се значај финансијске и политичке подршке за имплементацију инфраструктуре који су идентификовани као суштински и предлагање европских координатора за праћење најпроблематичнијих приоритетних пројеката. Енергетском политиком ЕУ је одлучна да истраје у својој борби против енергетског сиромаштва развијањем повеће енергетских купаца. Повећа ће првенствено подстаћи имплементацију програма помоћи за најугроженије грађане у случају растућих цена енергената, а такође и побољшање нивоа информисаности потрошача о постојању различитих добављача и опција снабдевања. Један од основних циљева политике ЕУ је обезбедити сигурно и поуздано снабдевање енергијом. Минимизирање рањивости ЕУ у вези увоза, недостаци у снабдевању, могуће енергетске кризе и неизвесности у погледу будућег снабдевања је јасан приоритет. Ова неизвесност је све више проблематична за државе чланице које зависе од једног снабдевача гасом. Један од кључних циљева енергетске

политике ЕУ јесте и смањење емисија штетних гасова. Обавезујући се да смањи сопствене емисије за најмање 20% до 2022. године, ЕУ се обавезала да смањи штетне гасове стаклене баште што укључује коришћење мање енергије и коришћење више чисте енергије. ЕУ није у стању да постигне циљ безбедне, конкурентне и одрживе енергије самостално. Да би се то урадило потребно је ангажовање и сарадња како развијених тако и земаља у развоју, енергетских потрошача и произвођача и земаља транзита. Да би се осигурала ефикасност и кохерентност, од пресудне је важности да државе чланице и ЕУ имају један став о међународним енергетским питањима. Односи ЕУ са потрошачким земљама (као што су САД, Индија, Бразил и Кина), произвођачким земљама (Русија, Норвешка, ОПЕК земље и Алжир), те земаљама транзита (као што је Украјина), од примарног је значаја из аспекта геополитичке сигурности и економске стабилности. ЕУ ће стога настојати да развија партнерске односе са свим земљама које су транспарентне, предвидиве и узајамне, а посебно са суседним земљама. Коначно, она се обавезала да помогне земљама у развоју да спроведу децентрализоване енергетске услуге које су јефтиније, поузданије и одрживије.

5) ИЗВОРИ

- Anderson, J. R., *Zavisnost Evrope od ruskog prirodnog gasa – perspektive i preporuke za dugoročnu strategiju*, *Vojno delo*, 2010.
- Баришић, И., Талијан, М., Бериша, Х., „Балкан изазови, ризици и претње“ *Војно дело*, бр. 2, 2014.
- Клотин, К., Пајпер, Џ., „Енергетски дијалог Русија–ЕУ“, у: Бариш, К. (Ур.), *Цевоводи, политика и моћ – Будућност енергетских односа ЕУ–Русија*, Центар за европску реформу, Београд, 2009.
- Нумановић, Дуљевић, Б., Тодоров, Ј., Лутовац, М., „Корпоративни безбедносни менаџмент и управљање кризама на Западном Балкану“, *Европско законодавство*, бр. 79/2022.
- Петровић, Д., *Русија на почетку 21. века*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
- Protić, M., *Crisis trend management in the countries of Southeast Europe with a focus on the audit and control of business entities*, CESNA B and Bulgarian Academy of Sciences, Belgrade, Sofia, 2021.
- Радоман, Ј., „Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедносну дилему“, *Безбедност западног Балкана*, бр. 4, 2007.
- REPowerEU at a glance, European Commission. Интернет: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowerEU-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, 2. 1. 2024.

- Симурдић, М., „Руска енергетска политика и Балкан, енергија у Југоисточној Европи“, Шести извештај у оквиру пројекта: *Праћење руско-српских односа*, ISAC, 2009.
- Сплавски, Б., Нафтом неовисне Сједињене Америчке Државе, *Енергетика* бр. 5, 2014.
- Џанко, Г., „Globalno nadmetanje za nadzor nad crnomorsko-kaspijskoj regiji“, *Међународне студије*, vol. V, br. 1, 2015.

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

За обезбеђење економског развоја сваке државе енергија добија прворазредну важност. Она је постала стратешки изузетно значајна, нарочито за економски развијене земље и светске хегемоне. Водеће светске државе не би могле да испоље сву своју моћ без енергије, јер сва војна савремена техника била би неупотребљива без енергије. Зато је енергија посебно важна за велике силе и оне ће употребити сву своју моћ да обезбеде да им енергија увек буде доступна у довољним количинама и под што повољнијим и безбеднијим условима снабдевања. Регион Југоисточне Европе, односно тзв. Западни Балкан, као геостратешки значајно планетарно подручје представља колевку Европе у њеном културно-историјском и цивилизацијском развоју. У географском и геостратешком погледу Балкан представља геополитичко чвориште, велика врата према истоку и западу, северу и југу Европе. Генерално, Балкан није богат енергетским изворима. Нафта и резерве природног гаса се веома ретко могу пронаћи у балканским земљама, тако да се потреба за овим енергентима углавном покрива увозом. Међутим, географски положај Балкана изванредан је у циљу транспорта и транзита енергетских сировина са енергетских извора из каспијског региона, централне Азије, Блиског истока и Русије. Република Србија као кандидат за чланство у ЕУ има обавезу да прати савремене енергетске трендове. Србија мора спровести сопствену енергетску стратегију ради остваривања стабилног одрживог енергетског развоја земље. При томе, она би требало да континуирано прати достигнућа и иновативне концепте у свету, нарочито у просперитетним државама ЕУ. Подразумева се да је њена енергетска политика део балканске енергетске политике и шире, глобалне енергетске политике. Стога и њени интереси морају бити уједначени и синхронизовани са интересима других заинтересованих држава, па тиме и великих сила које „господаре“ светским тржиштима енергената. На том путу преостаје јој да се усагласи са европским правним тековинама и европским политикама, које пружају солидну гаранцију на путу остваривања сопствених енергетских интереса.

**ENERGY RESOURCES AND MANAGEMENT OF THE ECONOMIC
DEVELOPMENT OF THE BALKAN COUNTRIES**

Abstract: The Balkan countries have numerous energy resources that represent a significant segment of their social environment. The energy resources of each country in the current global context represent the first-class basis of their international position. The space of the so-called Western Balkans, with the permanent presence and competition of great powers, objectively disposes of small capacities of oil and gas as essential drivers of economic development. In the conditions of the world crisis (economic and political), the countries of the region invest respectable financial resources for the purpose of improving their energy infrastructure. It is important for them to participate in the current projects of the European Union to promote their economic growth. It is also important for them to use proactive measures of their economic policy to attract direct foreign investments that can achieve a higher level of economic development and social prosperity.

Keywords: energy resources, Balkans, state, crisis, US, Russia, EU.